

Bitkiyə daxil olan azotun bitki orqanizmində mənimsənilməsi azaldıqca, əlavə və əsas məhsulun tərkibində nitratların toplanması artır. Məhsulda nitratların artıq dərəcədə toplanıqda isə onun bioloji keyfiyyəti pisləşir, insan və heyvan orqanizmi üçün təhlükə törədir [3, 5].

Müəyyən edilmişdir ki, bitkinin tərkibində, eləcə də onun ayrı-ayrı vegetativ və generativ orqanlarında toplanan azotun miqdarı ilə məhsul arasında müsbət korrelyativ əlaqə mövcuddur [4].

Tədqiqatın obyekti və metodikası.

Tədqiqat suvarılan boz-çəmən torpaqlarda Ucar rayonu Qaradağlı kəndində payızlıq buğdanın Bərkətli-95 və Tər-tər sortları ilə aparılmışdır. Bu sortlar Əkinçilik İnstitutu Seleksiya şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən seleksiya və seçmə üsulu ilə alınmışdır. Bu sortların hər ikisinin potensial məhsuldarlığı digər bərk buğda sortlarına nisbətən yüksək olsa da, onların məhsuldarlığı qabiliyyətləri bir-birindən fərqlənir. Ucar rayonu boz-çəmən torpaqlarının 0-20, 20-40 və 40-60 sm dərinlikdə olan qatlarından qarışıq torpaq nümunələri götürülərək, onlarda ümumi humus, azot, fosfor, kalium, azotun nitrat və ammonyak formalarının cəmi, fosforun mütəhərrik forması, mübadiləvi kalium, quru qalıq və pH təyin edilmişdir. Ümumi azot və humus İ.V. Tyurinə görə, udulmuş və suda həll olan ammonyak Nessler reaktivləri ilə, ümumi fosfor və kalium K.E. Qinzburq və Q.M. Şeqlovaya görə mütəhərrik fosfor P.B. Maçiqinə, mübadiləvi kalium P.V. Protasov və D.M. Hüseynov üsulu ilə təyin edilmişdir.

Tədqiqatda istifadə edilən buğda sortlarının bioloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq çöl təcrübələrində azot gübrəsinin yüksək normada verilməsinin (fosfor- kalium fonunda) səmərəsi müəyyən edilmişdir. Qarışıya qoyulmuş məsələləri həll etmək üçün Ucar rayonunun suvarılan çəmən-boz torpaqlarında aşağıdakı sxem ilə çöl təcrübələri qoyulmuşdur.

1. Nəzarət
2. P90K120-fon
3. Fon+N90
4. Fon+N120
5. Fon N 150
6. Fon+N180

Tədqiqatın təhlili və müzakirəsi. Payızlıq buğda qida elementlərinə və torpağa yüksək tələbkar bitkidir. Buğda üçün güclü humus qatı, qida maddələrinin miqdarı yüksək və su-fiziki xassələri yaxşı olan torpaqlar daha çox yararlıdır. Qranulometrik tərkibi yüngül olan münbit torpaqlar bitki üçün daha əlverişlidir. Ağır qranulometrik tərkibli torpaqlar az əlverişli hesab olunduğundan oraya üzvi və mineral gübrələr verməklə yaxşı şərait yaratmaq mümkündür. Eyni zamanda torpaqlar əlaqə otlarından təmiz olmalıdır. Bitkinin inkişafı üçün torpaq reaksiyası neytrala ($pH=6,0-7,5$) yaxın, humusun miqdarı 2,0-2,5%, fosfor və kaliumun miqdarı Kirsanova görə 1 kq torpaqda 150 mq-dan az olmamalıdır. Buğda bitkisinin mineral qida elementlərinə tələbatı onların torpaqdakı yol verilən həddindən, bitkinin inkişafının intensivliyindən və kök sisteminin güclü olmasından, həm də şərait və digər faktorlardan asılıdır. Payızlıq buğda bitkisinin boy atma intensivliyinin aşağı enməsi mineral qida elementlərinin (azot, fosfor, kalium və mikroelementlərin) çatışmaması ilə sıx əlaqədardır [1].

Buğda bitkisinin azot qidası ilə təmin edilməsi onun böyümə prosesini sürətləndirir. Kollanma əmsalını və sünbüldə sünbüclərin miqdarını artırır. Lakin azotun həddən artıq olması vəqetasiya dövrünü uzadır və yetişmə prosesini ləngidir. Azot qidasının tənzimlənməsi ilə bitkinin məhsuldarlığı qabiliyyətini yüksəltmək olar. Qida maddələrindən azotla kaliumun birlikdə təsirinə azotla fosforun qarşılıqlı təsiri daha səmərəlidir.

Torpaqda qida maddələrinin bitki tərəfindən mənimsənilməsi bilən formalarının miqdarı bitkinin böyümə və inkişafına müsbət təsir etməklə onun məhsuldarlığını da artırır. Ən yüksək məhsuldarlıq bitkinin qida rejimi əsas qida maddələrinin müsbəti N:P:K 4:5:2 (N120P150K60) olduqda təmin edilir. Bu zaman dən məhsulu hektardan 38,9 sentner təşkil edir [4].

Qida maddələrinin təsiri və ümumiyyətə qidalanma rejimini müəyyənləşdirmək üçün bitkinin ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərindən torpaqda olan mənimsənilən qida maddələrinin miqdarı müəyyən edilməlidir.

Təhlil üçün Ucar rayonu Qaradağlı kən-

и калия.

UOT 631.8

BAĞIROVA B.C.¹, BEYDULLAYEVA S.S.²

*AR Elm və Təhsil Nazirliyi Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu¹,
Bakı Dövlət Universiteti²*

UCAR RAYONU SUVARILAN BOZ-ÇƏMƏN TORPAQLARIN AQROKİMYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Giriş. Gübrələrin (azot, fosfor və kalium) buğda bitkisinə təsiri onun sortundan, bioloji xüsusiyyətlərindən, xüsusilə torpağa və qida maddələrinə olan tələbatından asılı olaraq çox müxtəlif olur. Buğda bitkisinin böyümə və inkişafına, eləcə də məhsuldarlığına 3 əsas mineral gübrədən (NPK) azotun təsiri daha yaxşı müşahidə edilir.

Torpağa verilmiş gübrədən bitkinin istifadə etdiyi azotun məhsul artımı ilə ifadə olunan hissəsi onun fizioloji səmərəsi adlanır [2].

gına 3 əsas mineral gübrədən (NPK) azotun təsiri daha yaxşı müşahidə edilir.

dinin boz-çəmən torpaqlarının 0-20, 20-40 və 40-60 sm dərinlikdə olan qatlarından qarışıq torpaq nümunələri götürülərək, onlarda ümumi humus, azot, fosfor, kalium, azotun

nitrat və ammoniyak formalarının cəmi, fosforun mütəhərrik forması, mübadiləvi kalium, quru qalıq və pH təyin edilmişdir.

Cədvəl 1

Ucar rayonu suvarılan boz-çəmən torpaqlarının aqrokimyəvi xüsusiyyətləri

Dərinlik, sm	Quru qalıq, %-lə	pH su suspensiya-	Umumi, %-lə			Mənimənilən azot (N\N ₀₃ +N\NH ₄)	Mütə hərrik P ₂ O ₅	Müba- diləvi K ₂ O	
			hu mus	azot	fosfor				
0-20	0,15	8,0	1,2	0,12	0,14	2,3	28,3	19,8	130,1
20-40	0,29	8,2	1,0	0,09	0,10	2,0	22,1	16,7	205,3
40-60	0,35	8,0	0,4	0,06	0,05	1,2	13,4	10,5	70,5

Aparılan torpaq təhlillərinin nəticəsinə nəzər salsaq gördük ki, humusun 0-20 sm dərinlikdə 1,2; 20-40 sm-də 1,0; 40-60 sm-də isə 0,4%; pH uyğun olaraq 8,0, 8,2 və 8,0 olmuşdur. Ümumi azot 0,12-0,06%, ümumi fosfor 0,14-0,05% ümumi kalium 2,3-1,2% arasında dəyişmişdir. Azotun nitrat və ammoniyak formalarının cəmi 28,3, 13,4 mq/kq, mütəhərrik fosforun miqdarı 19,8-10,5 mq/kq, mübadiləvi kaliumun miqdarı isə 130,1 mq/kq-lə 70,5 mq/kq arasında dəyişmişdir.

1 saylı cədvəlin göstəricilərini araşdırarkən belə nəticəyə gəlmək olar ki, təcrübə sahəsinin torpağı azot və fosforun mütəhərrik formaları ilə çox zəif, kaliumla isə zəif təmin olunmuşdur.

Nəticə. Təcrübə sahəsinin torpağı azot və fosforun mütəhərrik formaları ilə çox zəif, kaliumla isə zəif təmin olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Yusifov Maarif, Bitkililik, Bakı 2011, s. 391
2. В.И. Бровкин - Влияние удобрений на продуктивность озимой пшеницы по чистому пару на черноземе выщелоченном в Тульской области. //Агрохимия, 1999, с.31-33.
3. Т.И. Иванов - Прогнозирование эффективности удобрений с использованием

математических моделей. М. Агропромиздат, 1989, с.55-94.

4. Мовсумов З.Р., Кулиев В.Ф. - Урожайность озимой пшеницы в связи с применением удобрений. //Агрохимия №9, 2003г.
5. Шиябаев П.Н., Иоселев Л.Г. - Качество зерна северных пшениц и азотные удобрения. Тр.научн. конф. ВНИИЗ. Вып. 58-59. МЛ1967.

Баğрова В.С.¹, Бейдуллаева² S.S.

Ucar rayonu suvarılan boz-çəmən torpaqlarının aqrokimyəvi xüsusiyyətləri

XÜLASƏ

Tədqiqat suvarılan boz-çəmən torpaqlarda Ucar rayonu Qaradağlı kəndində payızlıq buğdanın Bərekətli-95 və Tər-tər sortları ilə aparılmışdır. Ucar rayonu boz-çəmən torpaqlarının 0-20, 20-40 və 40-60sm dərinlikdə olan qatlarından qarışıq torpaq nümunələri götürülərək, onlarda ümumi humus, azot, fosfor, kalium, azotun nitrat və ammoniyak formalarının cəmi, fosforun mütəhərrik forması, mübadiləvi kalium, quru qalıq və pH təyin edilmişdir. Təcrübə sahəsinin torpağı azot və fosforun mütəhərrik formaları ilə çox zəif, kaliumla isə zəif təmin olunmuşdur.

Açar sözlər: torpaqların aqrokimyəvi xüsusiyyətləri, payızlıq buğda, boz-çəmən torpaqlar, humus, azot, fosfor, kalium

Багирова В.С.¹, С.С. Бейдуллаева²

Агрохимическая характеристика орошаемых серо-луговых почв Уджарского района

РЕЗЮМЕ

Исследования проводились с сортами озимой пшеницы Баракатли-95 и Тер-тер в селе Гарадаглы Уджарского района на орошаемых серо-луговых почвах. Образцы почвы были отобраны из слоев серо-луговых почв Уджарского района глубиной 0-20, 20-40 и 40-60 см и определены общий гумус, азот, фосфор, калий, азотно-нитратная и аммиачная формы, активная форма определяли фосфор, обменный калий, сухой остаток и pH. Почва опытного участка очень плохо обеспечена азотом и фосфором, плохо калием.

Ключевые слова: агрохимическая характеристика почв, озимая пшеница, серо-луговые почвы, гумус, азот, фосфор, калий.

1007 532 542 636 637

Баğрова В.С.¹, С.С. Бейдуллаева²

Agrochemical characteristics of irrigated grey-meadow soils of Ujar district

SUMMARY

The study was conducted with Barakatli-95 and Ter-ter varieties of autumn wheat in the village of Garadagli of Ujar district on irrigated grey-meadow soils. Soil samples were taken from the 0-20, 20-40 and 40-60 cm deep layers of grey-meadow soils of Ujar district, and the total humus, nitrogen, phosphorus, potassium, nitrogen nitrate and ammonia forms, the active form of phosphorus, exchangeable potassium, dry residue and pH were determined. The soil of the experimental area is very poorly supplied with nitrogen and phosphorus, and poorly with potassium.

Key words: agrochemical characteristics of soils, autumn wheat, grey-meadow soils, humus, nitrogen, phosphorus, potassium.

Məğalayə AR Elm və Təhsil Nazirliyi Torpaqşünaslıq və Aqrokimyə İnstitutu, "Mineral gübrələr" laboratoriyasının aparıcı elmi işçisi, a.e.ü.f.d., dosent S.M. Eyyubova rəy vermişdir.